

rium naturale hominis in sciendo ad aliquem determinatum finem. Hoc autem non potest esse aliud quam nobilissimum scibile, quod Deus est. Est igitur cognitio divina finis ultimus hominis. Ultimus autem finis hominis, & cujuslibet intellectualis substantiæ, felicitas, sive beatitudo nominatur: hoc enim est quod omnis substantia intellectualis desiderat tamquam ultimum finem, & propter se tantum. Est igitur beatitudo & felicitas ultima cujuslibet substantiæ intellectualis cognoscere Deum.

Hinc est quod dicitur Matth. v. 8. *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt*: & Joan. xvii. 3. *Hæc est vita æterna, ut cognoscant te solum Deum verum*. Huic etiam sententiæ Aristoteles in ult. Eth. cap. x. concordat, ubi ultimam hominis felicitatem dicit esse speculativam quantum ad speculationem optimi speculabilis.

CAPUT XXVI.

Quod felicitas in actu voluntatis non consistit.

1. 2. quæst. 111. art. 4.

Quia vero intellectualis substantia sua operatione pertingit ad Deum non solum intelligendo, sed per actum etiam voluntatis desiderando, & amando ipsum, & in ipso delectationem habendo; potest alicui videri quod ultimus finis, & ultima hominis felicitas non sit in cognoscendo Deum, sed magis in amando, vel aliquo alio actu voluntatis se habendo ad ipsum; præcipue cum objectum voluntatis sit bonum, quod habet rationem finis; verum autem quod est objectum intellectus, non habet rationem finis, nisi in quantum & ipse est bonum. Unde non videtur homo consequi ultimum finem per actum intellectus, sed magis per actum voluntatis.

2. Præterea. Ultima perfectio operationis est delectatio, quæ perficit operationem, sicut pulchritudo juventutem, ut in X. Ethic. cap. iv. Philosophus dicit. Si igitur perfecta operatio est ultimus finis, videtur quod ultimus finis magis sit secundum operationem voluntatis quam intellectus.

3. Adhuc. Delectatio videtur ita propter se desiderari, quod nunquam propter aliud: stultum enim est querere ab aliquo quare velit delectari. Hæc autem est conditio ultimi finis, ut scilicet propter se queratur. Est igitur ultimus finis magis in operatione voluntatis quam intellectus, ut videtur.

4. Item. In appetitu ultimi finis maxime omnes concordant, cum sit naturalis. Plures autem querunt delectationem quam cognitionem. Magis igitur videtur esse finis delectatio quam cognitio.

5. Amplius. Voluntas videtur esse altior potentia quam intellectus, nam voluntas movet intellectum ad finem: intellectus enim actu considerat quæ habitum tenet, cum aliquis voluerit. Actio igitur voluntatis videtur nobilior quam actio intellectus. Magis igitur videtur ultimus finis, quæ est beatitudo, consistere in actu voluntatis quam in actu intellectus.

Hoc autem esse impossibile manifeste ostenditur. 1. Cum enim beatitudo sit proprium bonum intellectualis naturæ, oportet quod secundum id intellectuali naturæ conveniat quod est sibi proprium. Appetitus autem non est proprium intellectualis naturæ, sed omnibus rebus inest, licet sit diversimode in diversis; quæ tamen diversitas procedit ex hoc quod res diversimode se habent ad cognitionem: ex quæ

enim omnino cognitione carent, habent appetitum naturalem tantum; quæ vero habent cognitionem sensitivam, & appetitum sensibilem habent, sub quo irascibilis, & concupiscibilis continentur; quæ vero habent cognitionem intellectivam, & appetitum cognitioni proportionatum habent, scilicet voluntatem. Voluntas igitur, secundum quod est appetitus, non est proprium intellectualis naturæ, sed solum secundum quod ab intellectu dependet. Intellectus autem secundum se proprius est intellectuali naturæ. Beatitudo igitur, vel felicitas in actu intellectus consistit substantialiter, & principaliter magis quam in actu voluntatis.

2. Adhuc. In omnibus potentiis quæ moventur à suis objectis, objecta sunt naturaliter priora actibus illarum potentiarum, sicut motor naturaliter prior est quam moveri ipsius mobilis. Talis autem potentia est voluntas, appetibile enim movet appetitum. Objectum igitur voluntatis est prius naturaliter quam actus ejus. Primum igitur objectum præcedit omnem actum ipsius. Non potest ergo actus voluntatis primum volitum esse. Hoc autem est ultimus finis, quæ est beatitudo. Impossibile est igitur quod beatitudo, sive felicitas sit ipse actus voluntatis.

3. Præterea. In omnibus potentiis quæ possunt converti in suos actus, prius oportet quod actus illius potentiæ feratur in objectum aliquod, & postmodum feratur in suum actum. Si enim intellectus intelligit se intelligere, prius oportet ponere quod intelligat rem aliquam, & consequenter quod intelligat se intelligere: nam ipsum intelligere quod intellectus intelligit, alicujus objecti est: unde oportet quod vel procedatur in infinitum, vel si est devenire ad primum intellectum, hoc non erit ipsum intelligere, sed aliqua res intelligibilis. Similiter oportet quod primum volitum non sit ipsum velle, sed aliquod aliud bonum. Primum autem volitum intellectualis naturæ est ipsa beatitudo, sive felicitas, nam propter hoc voluntas querit quæcumque voluit. Impossibile est igitur felicitatem essentialiter in actu voluntatis consistere.

4. Amplius. Unumquodque secundum ea quæ constituunt substantiam ejus, habet naturæ suæ virtutem: differt enim verus homo à picto per ea quæ substantiam hominis constituunt. Vera autem beatitudo non differt à falsa secundum actum voluntatis: nam eodem modo se habet voluntas in desiderando, vel amando, vel delectando, quidquid sit illud quod sibi proponitur ut summum bonum, sive vere, sive falso. Utrum autem vere sit summum bonum quod ut tale proponitur, vel falso, hoc differt ex parte intellectus. Beatitudo igitur, sive felicitas, in intellectu essentialiter magis quam in actu voluntatis consistit.

5. Item. Si aliquis actus voluntatis esset ipsa felicitas, hic actus esset aut desiderare, aut amare, aut delectari. Impossibile est autem quod desiderare sit ultimus finis: est enim desiderium, secundum quod voluntas tendit in id quod nondum habet: hoc autem contrariatur rationi ultimi finis. Amare etiam non potest esse ultimus finis: amatur enim bonum non solum quando habetur, sed etiam quando non habetur: ex amore enim est quod non habitum desiderio queratur; & si amor jam habiti perfectior sit, hoc causatur ex hoc quod bonum habetur amarum. Aliud est igitur habere bonum, quod est finis, quam amare, quod ante habere est imperfectum, post habere perfectum. Similiter autem nec delectatio est ultimus

finis. Ipsum enim habere bonum, causa est delectationis, vel dum bonum nunc habitum sentimus, vel dum prius habitum memoramus, vel dum in futuro habendum speramus. Non est igitur delectatio ultimus finis. Nullus ergo actus voluntatis potest esse substantialiter ipsa felicitas.

6. Adhuc. Si delectatio esset ultimus finis, ipsa secundum se ipsam esset appetenda. Hoc autem est falsum: refert enim quæ delectatio appetatur ex eo ad quod consequitur delectatio: nam delectatio quæ consequitur bonas, & appetendas operationes, bona est, & appetenda; quæ autem malas, mala est, & fugienda. Habet igitur quod sit bona, & appetenda ex alio. Non est igitur ipsa ultimus finis, quod est felicitas.

7. Adhuc. Rectus ordo rerum convenit cum ordine naturæ: nam res naturales ordinantur in suum finem absque errore. In naturalibus autem est delectatio propter operationem, & non è converso: videmus enim quod natura illis operationibus animalium delectationem appositur quæ sunt manifeste ad fines necessarios ordinatæ, sicut in usu ciborum, qui ordinatur ad conservationem individui, & in usu venerorum, qui ordinatur ad conservationem speciei: nisi enim adesset delectatio, animalia à prædictis usibus necessariis abstinerent. Impossibile ergo est quod delectatio sit ultimus finis.

8. Item. Delectatio nihil aliud esse videtur quam quietatio voluntatis in aliquo bono convenienti, sicut desiderium est inclinatio voluntatis in aliquod bonum consequendum. Sicut autem homo per voluntatem inclinatur in finem, & quietatur in illo; ita corpora naturalia habent inclinationes naturales in fines proprios, quæ quidem quietantur fine jam adeptæ. Ridelicet autem est dicere, quod finis motus corporis gravis non sit esse in loco proprio, sed quietatio inclinationis qua in hoc tendebat. Si enim hoc principaliter natura intenderet ut inclinatio quietaretur, non daret eam; dat autem eam ut per hoc in locum proprium tendat: quo consecuto quasi fine, sequitur inclinationis quietatio, & sic quietatio talis non est finis, sed concomitans finem. Nec igitur delectatio est finis ultimus, sed concomitans ipsum. Multo igitur magis nec aliquis voluntatis actus est felicitas.

9. Adhuc. Si alicujus rei sit aliqua res exterior finis, illa operatio diceretur esse finis ultimus, propter quam primo consequitur rem illam, sicut de his quibus pecunia est finis, dicitur etiam possidere pecuniam ut finem non autem amare, neque concupiscere. Finis autem ultimus substantiæ intellectualis est Deus. Illa igitur operatio hominis est substantialiter ejus beatitudo, vel felicitas, per quam primo attingit ad Deum. Hoc autem est intelligere: nam velle non possumus quod non intelligimus. Est igitur ultima felicitas hominis in cognoscendo Deum per intellectum substantialiter, & non in actu voluntatis.

Jam igitur per ea quæ dicta sunt, patet solutio in contrarium objectorum. Non enim si felicitas per hoc quod habet rationem summi boni, est objectum voluntatis, propter hoc necesse est quod sit substantialiter ipse actus voluntatis, ut prima ratio procedebat; immo ex hoc ipso quod est primum objectum, sequitur quod non sit actus ejus, ut ex dictis apparet.

Nec etiam oportet quod omne id quo res quocumque modo perficitur, sit finis illius rei, sicut secunda ratio procedebat. Est enim aliquid perfectio alicujus dupliciter: uno modo ut habentis jam speciem; alio modo ut ad speciem habendam; sicut perfectio do-

mus; secundum quod jam habet speciem, est id ad quod species domus ordinatur, scilicet habitatio; non enim domus fieret nisi propter hoc, unde & in diffinitione domus oportet hoc poni, si debeat diffinitio esse perfecta. Perfectio vero ad speciem domus, est tam id quod ordinatur ad speciem constituendam, sicut principia substantialia ipsius, quam id quod ordinatur ad speciei conservationem, sicut appodiacula quæ fiunt ad sustentationem domus, quam etiam illa quæ faciunt ad hoc quod usus domus sit convenientior, sicut pulchritudo domus. Illud igitur quod est perfectio rei secundum quod jam habet speciem, est finis ipsius, ut habitatio est finis domus. Et similiter propria operatio cujuslibet rei, quæ est quasi usus ejus, est finis ipsius. Quæ autem sunt perfectiones rei ad speciem, non sunt finis rei, immo res est finis ipsarum; materia enim, & forma sunt propter speciem: licet enim forma sit finis generationis, non tamen est finis jam generati, & speciem habentis; immo ad hoc queritur forma ut species sit completa. Similiter conservantia rem in sua specie, ut sanitas, & vis nutritiva, licet perficiant animal, non tamen sunt finis animalis, sed magis è converso. Ea etiam quibus aptatur res ad proprias operationes speciei perficiendas, & ad debitum finem congruentius consequendum, non sunt finis rei, sed magis è converso; sicut pulchritudo hominis, & robor corporis, & alia hujusmodi, de quibus dicit Philosophus in I. Ethic. cap. xiii. quod organice deserviunt felicitati. Delectatio autem est perfectio operationis, non ita quod ad ipsam ordinetur operatio secundum suam speciem, sed ordinatur ad alios fines, sicut comestio ordinatur ad conservationem individui; sed est similis perfectioni quæ ordinatur ad speciem rei: nam propter delectationem attentius, & decentius operationi insisimus in qua delectamur: unde in X. Ethic. cap. iv. Philosophus dicit, quod delectatio perficit operationem, sicut decor juventutem: qui quidem est propter eum cui est juvenus, & non è converso.

Neque autem quod delectationem non propter aliud volunt homines, sed propter se ipsam, est sufficiens signum quod delectatio sit ultimus finis, sicut tertiario concludebat. Nam delectatio etsi non sit ultimus finis, est tamen ultimum finem concomitans, quum ex adeptione finis delectatio consurgat.

Non autem plures querunt delectationem quæ est in cognoscendo, quam cognitionem; sed plures sunt qui querunt delectationes sensibiles quam cognitionem intellectus, & delectationem ipsam consequentem: quia ea quæ exterius sunt, magis nota pluribus existunt, eo quod à sensibilibus incipit humana cognitio.

Quod autem quinta ratio proponit, voluntatem esse altiorum intellectu quasi ejus motivam, falsum esse manifestum est. Nam primo & per se intellectus movet voluntatem. Voluntas enim, in quantum hujusmodi, movetur à suo objecto, quod est bonum apprehensum; voluntas autem movet intellectum quasi per accidens, in quantum scilicet intelligere ipsum apprehenditur ut bonum, & sic desideratur à voluntate; ex quo sequitur quod intellectus actu intelligit, & in hoc ipso voluntatem præcedit. Numquam enim voluntas desideraret intelligere, nisi prius intellectus ipsum intelligere apprehenderet ut bonum. Et iterum voluntas movet intellectum ad operandum in actu per modum quo agens movere dicitur; intellectus autem voluntatem per modum quo finis movet: nam bonum intellectum est finis voluntatis; agens autem est posterior in movendo quam finis, nam

nam agens non movet nisi propter finem : unde apparet intellectum simpliciter esse altiorem voluntate, voluntatem vero intellectu per accidens, & secundum quid.

CAPUT XXVII.

Quod felicitas humana non consistit in delectationibus corporalibus.

1. 2. quest. 11. art. 6.

EX præmissis autem apparet quod impossibile est felicitatem humanam consistere in delectationibus corporalibus; quarum præcipuæ sunt in cibis, & veneris.

1. Ostensum est enim cap. præc. quod secundum naturæ ordinem delectatio est propter operationem, & non è converso. Si igitur operationes non fuerint ultimus finis, delectationes consequentes eas neque sunt ultimus finis, neque concomitantes ultimum finem. Constat autem quod operationes quas consequuntur prædictæ delectationes, non sunt ultimus finis; ordinantur autem ad aliquos fines manifestos, sicut comestio ad conservationem corporis, coitus autem ad generationem prolis. Delectationes igitur præmissæ non sunt ultimus finis, neque ultimum finem concomitantes. Non est igitur in his ponenda felicitas.

2. Adhuc. Voluntas est superior quam appetitus sensitivus : mover enim ipsum, sicut superius, cap. xxv. dictum est. In actu autem voluntatis non consistit felicitas, sicut jam supra cap. xxvi. ostensum est. Multo igitur minus in delectationibus prædictis, quæ sunt in appetitu sensitivo.

3. Amplius. Felicitas est quoddam bonum hominis proprium : non enim bruta possunt dici felicia nisi abusive. Delectationes autem præmissæ sunt communes hominibus, & brutis. Non est igitur in eis ponenda felicitas.

4. Item. Ultimus finis est nobilissimum eorum quæ ad rem pertinent, habet enim rationem optimi. Hæ autem delectationes non conveniunt homini secundum id quod est nobilissimum in ipso, quod est intellectus, sed secundum sensum. Non est igitur in talibus delectationibus ponenda felicitas.

5. Amplius. Summa perfectio hominis esse non potest in hoc quod conjungitur rebus se inferioribus, sed per hoc quod conjungitur alicui rei altiori : finis enim est melior eo quod est ad finem. Delectationes autem præmissæ consistunt in hoc quod homo secundum sensum conjungitur aliquibus se inferioribus, scilicet sensibilibus quibusdam. Non est igitur in talibus delectationibus ponenda felicitas.

6. Amplius. Quod non est bonum nisi secundum quod est moderatum, non est secundum se bonum, sed accipit bonitatem à moderante. Usus autem prædictarum delectationum non est bonus homini, nisi sit moderatus : aliter enim delectationes se invicem impedirent. Non sunt igitur hæ delectationes secundum se bonum hominis. Quod autem est summum bonum, est per se bonum : quia quod per se bonum est, melius est eo quod est per aliud. Non sunt igitur tales delectationes summum hominis bonum, quod est felicitas.

7. Item. In omnibus quæ per se dicuntur, sequitur magis ad magis, si simpliciter sequatur ad simpliciter ; sicut calidum calefacit, magis calidum magis calefacit, & maxime calidum maxime calefacit. Si igitur delectationes præmissæ essent secundum se

bonæ, oportet quod maxime uti eis esset optimum. Hoc autem patet esse falsum : nam nimius usus eorum reputatur in vitium, & est etiam corpori noxius, & similium delectationum impeditivus. Non sunt igitur per se bonum hominis. In eis igitur non consistit humana felicitas.

8. Præterea. Actus virtutum sunt laudabiles ex hoc quod ad felicitatem ordinantur. Si igitur in delectationibus præmissis consisteret humana felicitas, actus virtutis magis esset laudabilis in accedendo ad has delectationes quam in abstinendo ab eis. Hoc autem patet esse falsum : nam actus temperantiæ maxime laudatur in abstinendo à delectationibus, unde ab hoc denominatur. Non est igitur in delectationibus præmissis hominis felicitas.

9. Amplius. Finis ultimus cuiuslibet rei Deus est, ut ex præmissis cap. xviii. patet. Illud igitur oportet ultimum finem hominis poni per quod maxime appropinquat ad Deum. Per prædictas autem delectationes homo impeditur à maxima appropinquatione ad Deum, quæ fit per contemplationem, quam maxime prædictæ delectationes impediunt, utpote ad sensibilia maxime hominem immergentes, & per consequens ab intelligibilibus retrahentes. Non est igitur in delectationibus corporalibus felicitas humana ponenda.

Per hoc autem excluditur error Epicuræorum in his voluptatibus felicitatem hominis ponentium : ex quorum persona dicit Salomon Eccl. v. 17. Hoc itaque visum est mihi bonum, ut comedat quis, & bibat, & fruatur letitia ex labore suo : & hæc pars illius : & Sapient. 11. 9. Ubique relinquamus signa letitiæ, quoniam hæc est pars nostra, & hæc est sors nostra. Excluditur etiam error Cerinthianorum, qui in ultima felicitate post resurrectionem mille annos in regno Christi secundum carnales ventris voluptates fabulantur futuros ; unde & Chiliastræ, quasi Millenarii sunt appellati. In Græco enim *chilia*, idem est quod mille. Excluduntur etiam Judæorum, & Saracenorum fabulæ, qui retributiones iustorum in prædictis voluptatibus ponunt : felicitas enim virtutis est præmium.

CAPUT XXVIII.

Quod felicitas non consistit in honoribus.

1. 2. quest. 11. art. 2.

EX prædictis patet quod etiam nec in honoribus est summum hominis bonum, quod est felicitas.

1. Finis enim ultimus hominis, & sua felicitas est ejus perfectissima operatio, ut ex superioribus, cap. xxvi. & xxvii. patet. Honor autem hominis non consistit in sua operatione, sed alterius ad ipsum, qui ei reverentiam exhibet. Non est igitur felicitas hominis in honoribus ponenda.

2. Adhuc. Quod est propter alterum bonum, & desiderabile, non est ultimus finis. Tale autem est honor : non enim aliquis recte honoratur nisi propter aliquod aliud bonum in eo existens ; & propter hoc homines honorari quærent quasi boni alicujus quod in eis est, testimonium habere volentes : unde & magis gaudent homines à magnis, & sapientibus honorari. Non est igitur in honoribus felicitas hominis ponenda.

3. Amplius. Ad felicitatem per virtutem pervenitur. Operationes autem virtutum sunt voluntariæ, aliter enim non essent laudabiles. Oportet igitur felicitatem esse aliquod bonum ad quod homo sua voluntate perveniat. Hoc autem quod honorem assequatur, non est in potestate hominis, sed magis in potestate honorantis. Non est igitur in honoribus felicitas humana ponenda.

CAPUT XXX.

Quod felicitas hominis non consistit in divitiis.

1. 2. quest. 11. art. 1.

EX hoc autem apparet quod nec divitiæ sunt summum hominis bonum.

1. Non enim appetuntur divitiæ nisi propter aliud ; per se enim nihil boni inferunt, sed solum utimur eis vel ad corporis sustentationem, vel ad aliquid hujusmodi. Quod autem est summum, est propter se desideratum, & non propter aliud. Non sunt igitur divitiæ summum hominis bonum.

2. Adhuc. Eorum possessio, vel conservatio non potest esse summum hominis bonum, quæ maxime conferunt homini in hoc quod emittuntur. Divitiæ autem in hoc maxime conferunt quod expenduntur, hoc enim earum usus est. Non potest igitur divitiarum possessio esse summum hominis bonum.

3. Amplius. Actus virtutis laudabilis est secundum quod ad felicitatem accedit. Magis autem est laudabilis actus liberalitatis, & munificentiae, quæ sunt circa pecunias, ex hoc quod pecuniæ emittuntur, quam ex hoc quod conservantur ; unde & ab hoc nomina harum virtutum sumuntur. Non consistit igitur hominis felicitas in possessione divitiarum.

4. Item. Illud in cuius consecutione summum hominis bonum est, oportet esse homine melius. Divitiis autem homo est melior, cum sint res quædam ad usum hominis ordinatæ. Non est igitur in divitiis summum hominis bonum.

5. Præterea. Summum hominis bonum fortunæ non subiacet : nam fortuita absque studio rationis eveniunt. Oportet autem quod per rationem homo proprium finem consequatur. In consecutione autem divitiarum maximum locum habet fortuna. Non est igitur in divitiis humana felicitas constituta.

6. Amplius. Hoc evidens fit per hoc quod divitiæ involuntarie amittuntur : & quod malis evenire possunt, quos necesse est summo bono carere ; & quod instabiles sunt ; & alia hujusmodi, quæ ex superioribus rationibus colligi possunt.

CAPUT XXXI.

Quod felicitas non consistit in potentia mundana.

1. 2. quest. 11. art. 4.

Similiter autem nec in mundana potentia summum hominis bonum esse potest.

1. Cum in ea obtinenda plurimum fortuna possit, & instabilis sit, & non subiaceat hominis voluntati, & plerumque malis adveniat ; quæ summo bono repugnant, ut ex præmissis cap. xxix. & xxx. patet.

2. Item. Homo maxime dicitur bonus secundum quod ad summum bonum attingit. Secundum autem quod habet potentiam, non dicitur bonus, neque malus : non enim est bonus omnis qui potest bona facere, neque malus est, aliquis ex hoc quod potest mala facere. Summum igitur bonum non consistit in hoc quod est esse potentem.

3. Adhuc. Omnis potentia ad aliterum est. Summum autem bonum non est ad aliterum. Non est igitur potentia summum hominis bonum.